

KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XXXVIII. évf.

Martius—Aprilis.

2-ik füzet.

A parsismus behatása az islamra.

Jeles tudósunk Goldziher Ignác, az islamismus egyik világ-hírű kutatója s egyike a legfőbb tekintélyeknek ezen a téren, *Islamisme et Parsisme* cím alatt egy alapvető felolvasást tartott az 1900-ban Párisban egybegyűlt nemzetközi vallástörténeti congressusnak szeptember 6-dikán tartott gyűlésén.¹ A szerzőre való tekintettel s a tárgy fontosságáért egyaránt óhajtandónak tartom, hogy a felolvasás a mi theologiai irodalmunkban is minél inkább ismertté legyen s érdeme szerint méltányoltassék; ez okon vállalkozom rövid ismertetésére.

A moslim hagyomány (*hadith*) csak is az islam benső erőinek, tulajdonságainak kibontakozásait világosítja meg, de magában véve még nem elegendő a vallásrendszer teljes egészének megismerésére, mert a külső benyomások igen számosak voltak s ezeket épp annyira kell ismernünk, mint a benső erők minőségét s fejlődését. A mohamedán irodalom mindenkor elismerte ugyan a zsidó- és keresztény vallás befolyását az islamra, de nem *expressis verbis*, nem állítólagosan, hanem kerülő úton; ez a szokásos kifejezés *khalifahum* „különbözzetek tőlük” szintén elismeri a hasonlóságot, de nem hogy azt beismerné, hanem inkább eltilt tőle. Hanem egész a legújabb időkig kevesebb, sőt mondhatni kevés figyelemmel voltak egy harmadik külső tényezőre, a mely pedig igen jelentékenynek látszik, ha közelről vizsgáljuk, u. m. a parsismusra, a perzsa befolyásra. Külföldön az egy *Blochet* foglalkozott e befolyással, úgy, a hogy a vallástudomány jelen színvonala igényli.

A sassanida mívelődés több irányban hatott a perzsa birodalommal határos s tőle távolabb eső különböző népekre, így mi ránk magyarokra is, mint a hogy azt „Relationum Hun-

¹ L. „Actes de premier congres international d'Histoire des Religions“ első részének 119—147 l.

garorum stb.“ ezímű művem néhány helyén igyekeztem kimutatni, így az arab népre is döntő befolyással volt, melynek az islam előtti szellemi tevékenységét leginkább a költészet s régi vallásuk hagyományai táplálták. Goldziher I. nemcsak állítja, de bebizonyítja, hogy az arab historiographia a perzsa királyi annalisokban gyökeredzik s eredete ezekre viendő vissza s hogy az islam előtti arabok a történeti érzéket teljesen nélkülözték, s hogy visszaemlékezéseik a K. u. VI. évszáznál alig szállanak régibb időre, a déli törzsek északfelé húzódott vándorlásaik kivételével. A mint az arabok elfoglalták Irákokot s illetéknéppen a régi parsismus területén megkezdődött a perzsa néplélekkel való gyakoribb érintkezésük, legott kezdetét vette a parsismus vallási perceptioinak befolyása a győző s hódító arabok hitéletére. Perzsa theologusok, mondja Goldziher, az általuk elfogadott új vallásba belévegyítették hagyományos hitelveiket s a győzők saját vallásos alapjuk szegénységét a legyőzöttek vallásának sokféle elemeivel gazdagították s illetéknéppen az islam Irákban s legkülönösebben az ott alapított basrai s kufai iskolákban sok tekintetben új alakulást nyert a régiből, újabb kibontakozást a régi alapon. Ez a befolyás a maga teljességét ama nagy állami forradalom által nyerte, mely a hidsra 128-dik évében az Omájjjádák trónjára az Abbaszidákat emelte.¹ Ez nem annyira egy politikai rendszer változtatás volt, mint inkább egy nagy fontosságú vallásos forradalom.² Az Omájjjádák világi uralkodók voltak, a kik az arab hagyományokat Damask városában, a nagy puszta szélén, megőrizték, mondja Goldziher, míg az Abbászidák államukat politikai és egyházi alapelvekre építették. Székvárosukat Anbárra és Bágdádra, a sassanida birodalom központjára helyezték s e birodalom sajátos hagyományait is elfogadták; többé nem az arab *seikk* ezímet viselik, hanem a perzsa királyét, tekintélyüket isteni hivatásukra alapítják, magukat, mint a sassanidák, *baghiknak*, „istenieknek,“ szeretik tekinteni s tekintetni, királyságukat egyháziisan rendezik be, melynek ők nemcsak világi fejedelméi, de egyházi fejei is s a vallásos élet javítása az a főczél, a mely felé leginkább törekednek.³ Perzsa nagyhirű fejedelmekhez, így *Arde-*

¹ L. a. 123. l.

² U. o.

³ A. 124. l.

sirhez, óhajtottak udvari költőik által hasonlítottatni.¹ A *dogma* s a dogmának nyílt bevallása, nem csupán theologiai követelmény volt náluk, hanem mindezt, mint szerzőnk írja, az Abbászidák nagyfontosságú állami ügygyé tették; a *szunnát* a dogma rangjára emelték, különböző transcendentalis kérdést is dogmává tettek, s üldözték azokat, kik ezekben nem hittek vagy ezekről másképpen vélekedtek. Így tettek sassanida elődeik is, kiknél az igaz hívők *bih din* „jó hívőknek“ s a szerintük eretnekek *bed din*-eknek, „rossz hívőknek“ neveztettek. — A parsismus befolyása az islamra nemcsak a nagy általánosságokban, hanem a különleges jogi szokásokban és a litre tartozó dolgokban is feltűnik, így a tisztasági törvényt, a Korán kisebb-nagyobb szövegeinek felmondásában rejlő érdemet illetőleg, melyekben az arab felfogás a perzsával teljesen megegyez, mert a régi perzsák is a *Vendidad* szövegeinek felmondását nemcsak a felmondóra nézve tartották megjutalmazandó érdemnek, hanem, ha ez másnak, élőknek vagy holtak érdekében történik, arra nézve is érdemszaporítónak, bűnbocsánatot eszközölőnek lenni állították.² Így az imádságnak értékét az arabok épp úgy hitték, számok és súlyegységek által meghatározhatónak, mint a parsi theologia. Erre nézve érdekes példát hoz fel szerző egy olyan moslim esetében, ki Mekkából Jeruzsálembe költözik s ez által imádságai értékük háromnegyedét veszítik el. A többi jó cselekedetet is az arabok épp úgy, mint a párszik, különböző számértékekkel tartják kifejezhetőeknek s mellékkörülmények által értékükben apaszthatóknak. Így annak jó cselekedetei, ki házában kutyát tart, a pásztorlásnál megkivántató kutya kivételével, értékükben két *kirat*-tal csökkennek.³ A parsi tan szerint a jóknak 99.999 védő szellemei vannak, kik a hasonló számban levő gonosz szellemekkel küzdenek. A holtak részére hozandó áldozatok 33 darab paszulyt s 33 tojást igényelnek. Hasonló számbeli meghatározások fordulnak elő az islam theologia könyveiben is, így p. o. a moslim theologusok azt tanítják, hogy egy térdeplésnél 333 csont és 333 ideg dieséri Istent.⁴ Még az imádság idejét vagy időközzeit illetőleg is a

¹ A 124. l.

² L. a. 129. l.

³ A 131. l.

⁴ A 132. l.

parsi befolyás megváltoztatta a moslimok régi rendjét, a melyet a reggeli s estéli ima alkotott; a proféta ezekhez utóbb hozzáadta az *al-wusta* „a közép“ imádságát s ilyenképpen a héber befolyás az imádság arab sorrendjét a héberéhez hasonlóvá tette. A perzsáknál az imának öt időpontja volt, melyeket *gáh*-oknak neveztek („idő,“ illet. „az imádság ideje“); a parsismus befolyása az arabokra az imádság ötös beosztását velük is elfogadtatta, mert ők sem akartak a buzgóságban a perzsa hívőknél hátrább állani.¹ Egy más jelentéktelennek látszó és azért mégis az illető vallásfelekezetekre nézve nagy fontosságú dologban is meg van a teljes egyezés a parsismus s az islam vallási szokásai közt s ez a „fogytakarítás,“ melyről azt mondja Mahommed, hogy egy imádság, melynek elmondása előtt az imádkozó fogait megtakarította, többet ér, mint 75 más imádság.² Már Mahommed előtt arab kereskedők s utazók, ezek közt *Al-Ac sa* költő, behatoltak a sassanida birodalomba³ s *Hira* városa, az arab költők és más arab nemzetbeliek által látogatott főváros, az arab udvartartás mellett is a perzsa élet képét nyújtotta.⁴ Innen aztán a perzsa népélet s művelődés elemei, mint szerzőnk megjegyzi, könnyen terjedhettek át Észak- és Közép-Arabia városaiba, s ez ősrégi érintkezésnek számos nyomai maradtak meg ama perzsa nyelvi-kölesönökben, a melyeket a régi arab nyelv előmutat.⁵ Az islam előtti arab költők műveiben a perzsa állapotokra, szokásokra, erkölcsökre, eszmemenetre való vonatkozások bőven fordulnak elő s az egyik költő azzal vádolja ellenfelét, hogy perzsa mód szerint él.⁶ De, mint Goldziher megjegyzi, az araboknak nem is kellett perzsa határra lépniök, hogy perzsákkal találkozzanak, azokat megtalálták saját területükön is, így szorványosan több helyen, a hol perzsa kereskedők telepedtek meg, vagy bányászok művelték az arany-bányákat, s egy arab törzs a *Bahrein* mellékén, a *Banu Idsl*-ek, teljesen perzsává hasonultak által. Mahommed idejében Dél-Arabia (*Jemen*) a sassanidák főhatósága alatt állott,⁷ tehát

¹ L. a. 133. l.

² A 134. l.

³ A 140. l.

⁴ U. o.

⁵ L. a. 140. l.

⁶ A 141. l.

⁷ A 141. l.

ott is a persa- s arab-népszellem tartós érintkezésben voltak egymással s az északi arab törzsek ezekkel sűrűn érintkezve, mint szerzőnk mondja, onnan nemcsak árukat kaptak, de eszméket is.¹ Ugyan Jemenben az arabokra az ottani keresztény vallás is befolyással volt.

Mahommed ismerte a *madus*-okat s azok tudományáról hallott s őket a zsidókkal, sabeusokkal s keresztényekkel együtt szembe állította a bálvány-imádókkal² (a XXII. *szurat*, 17.) Mohammed a szombat napot nem tartotta a nyugalom napjának s szerinte Istennek a világteremtés hat napja után nem volt szüksége nyugalomra, s az arab péntek ünnepe nem Isten pihenését ábrázolja, hanem a hétnek az a napja, mely az imádságnak, az Istennel való foglalkozásnak van szentelve.³ A párszik tana szerint a világ nem hat nap alatt teremtetett, hanem a teremtésnek hat korszakra volt szüksége; az egyes korszakoknak ünnepeik voltak, de nem a befejezésnek, s Isten e tan szerint a világ megteremtése után nyugalomra nem szorult. Ez a parsi hit, szerzőnk szerint, nagy hatással volt Mahommedre, ki különben is Isten tökéletességével nem tartotta megegyeztethetőnek azt, hogy valaha elfáradhatott volna.⁴

Jeles tudósunk Goldziher az általa előadattokat csak mint „hypothesis“-eket kívánja tekintetni. Az ilyen nyilatkozat illik a nagy tudóshoz, de a mikor a hypothesis a történeti bizonyosság minden kellékével bír, az bizony több hypothesisnál s a tények és valóságok közzé bátran felvehető.

¹ A 141. l.

² A 142. l.

³ A 146. l.

⁴ A 146. l.

A Manchester College és dr. Drummond.

A Manchester College theologiai akadémia. Az angol unitáriusok 1785-ben alapították Manchesterben, honnan Yorkba, innen ismét vissza Manchesterbe, később pedig Londonba vitték, innen 1899. őszén, mint egyetemi városba, Oxfordba helyezték át.

E theologiai akadémia alapításának története érdekes világosságot vet az angol egyházi életre a XVIII. században. Akkor még ott is az uralkodó egyház vezetett, annak kezében volt a nevelés és oktatásügy, az szabta meg az irányt a nemzeti és társadalmi, az egyházi és politikai életre. Az egyedül idvezítő római katolikus egyház, mely türelmességéről nem igen volt nevezetes, rég elveszítette a talajt lábai alól, de az anglikán egyház annál szilárdabban állott. S mivel elődjének, a római kath. egyháznak lépett örökébe, ennek hagyományos szokásait, tulajdonságait igyekezett megtartani. Azt hitte, hogy kényszerítő eszközökkel még mindig oda lehet terelni az embereket, a hová ő akarja; s a lelkiismeretet és gondolatot könnyen rácsoskerítés közé lehet zárni. Nem gondolta meg, hogy minden actiónak meg van reactiója, hogy a börtön falai közt a legnagyobb a sóvárgás a szabadság után, a fogoly rázza meg leginkább béklyóit, hogy azoktól szabaduljon s az elnyomott művészi találékony észszel keresi a szabadságot.

A 18. százban nem járt kedvező idő Angliában a *nonconformistákra*, ezek közt az unitáriusokra sem. Hogy egyebet ne említsünk, a nemzet nevelésügye teljesen az anglikánok kezében volt, s a nemzet, az állam vagyonából felépült tanintézetekben, egyetemeken, különösen a vallásos nevelést illetőleg, nem volt helye a nonconformistáknak. Ezeknek, bárha hozzá is járultak adójukkal a nemzeti és vallásos nevelésügy előmozdításához, külön, saját vagyonukból kellett intézeteket alapítaniok és így övéikről s egyházi érdekeikről, hiveik neveléséről gondoskodniok.